

ΠΑΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Εισήγηση στην εκδήλωση των ΠΕΚ
για το ΜΙΛΑ ΜΟΥ ΓΙΑ ΓΛΩΣΣΑ του Φοίβου Παναγιωτίδη,
στον Ιανό, 12 Δεκεμβρίου 2013.

Όταν, στην αρχή του φετινού καλοκαιριού, ο Φοίβος Παναγιωτίδης μου ζήτησε να συμμετάσχω στην παρουσίαση του βιβλίου του «Μίλα μου για γλώσσα» δέχτηκα με χαρά. Ήταν μια όμορφη, ζεστή βραδιά με μια de profundis κουβέντα, κρασί, την Ακρόπολη απέναντί μας ως σκηνικό και τη χαλαρή προσδοκία της θερινής ραστώνης.

Προφανώς είχα άγνοια κινδύνου. Μόλις πήρα στα χέρια μου τη μικρόσχημη έκδοση, με κατέβαλε πανικός. Συνειρμικά αναδύθηκε στην επιφάνεια ο φοιτητής εαυτός μου και η πρώτη του επαφή με τη Γλωσσολογία. Πρωτοετής στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο στο τμήμα της Φιλολογίας, σχεδόν επηρμένος φρουρός της «μεγάλης» ελληνικής γλώσσας, εκστασιασμένος με τη γλωσσολογία να γράφω επτά σελίδες αναλύοντας επικοινωνιακά το τότε διαφημιστικό σλόγκαν «Νερό! Προσέχουμε για να έχουμε...» της καμπάνιας της ΕΥΔΑΠ κατά της λειψυδρίας- τότε ήταν κυριολεκτικό το πρόβλημα αυτό κι όχι μεταφορικό, όπως στις μέρες μας. Παρόλο που ανταμείφθηκα με δεκάρι και ήμουν στον προθάλαμο να ακολουθήσω την κατεύθυνση της Γλωσσολογίας, κάτι τέτοιο δε συνέβη. Λέει ο Φοίβος για τη γλώσσα στο βιβλίο του, «συχνά αποθεώνουμε το μέσο-τη γλώσσα- εξαιτίας του θαυμασμού μας για το αποτέλεσμα-τα κείμενα-«. Εμένα μου συνέβη το αντίθετο: η απέχθεια μου για τους φορείς οδήγησαν σε απέχθεια για το μέσο. Θα μπορούσα να είμαι ένας λημματογράφος, που θα θαύμαζε την κανονιστική δυναμική που έχουν αποκτήσει στην εποχή μας κάποια λεξικά με ευπώλητα γλωσσικά θέσφατα. Δεν έγινα. Ευτυχώς ούτε κι ο Φοίβος Παναγιωτίδης.

Αναρωτήθηκα, λοιπόν, με ποια ιδιότητα –πέραν της φιλίας και της αμοιβαίας εκτίμησης- με καλεί ο Φοίβος Παναγιωτίδης να μιλήσω για το βιβλίο του. Το βρήκα στις σελίδες 42-46 του έργου του, όπου αναφέρεται στις κατηγορίες αυτών που εκφέρουν λόγο περί γλώσσας. Αρχικά, οι «ψευδογλωσσολόγοι»- όσοι αναζητούν την εξωγήινη προέλευση της ελληνικής γλώσσας, ερμηνεύουν με ιστορικοφανή άνεση τα ελληνικά ονόματα των βραζιλιάνων

ποδοσφαιριστών, ανακαλύπτουν κοσμικές δυνάμεις στα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου κι άλλα δεινά. Δεν ανήκω σε αυτούς. Διασκεδάζω πικρά με την πίστη στον ερχομό των ΕΛ, το υλικό που πλαισιώνει εκπομπές για «εξωγήινους της αρχαιότητας» σε δήθεν ιστορικά κανάλια και δυσφορώ όταν η επίκληση της ανωτερότητας της ελληνικής γλώσσας έρχεται να καλύψει ρατσιστικές κι άλλες ιδεολογίες.

Έχω, όμως, τις άλλες δύο ιδιότητες. Είμαι ως φιλόλογος μέλος της χορείας της ρυθμιστικής γραμματείας. Όσων, δηλαδή, θέσει ασχολούνται με τη δόκιμη χρήση της σύμβασης της γλώσσας κι επεμβαίνουν προτείνοντας, διορθώνοντας, διδάσκοντας, όταν δεν «καταδικάζουν ολόκληρες γενιές στα πιο βαθιά χασμουρητά».

Επιπλέον, πολύ περισσότερο θέλω να πιστεύω πως έχω την ιδιότητα αυτού που εκφέρει βιωματικό λόγο για τη γλώσσα. Αυτού που αγωνιά διαισθητικά, που παλεύει ως δημιουργός λόγου κι έρχεται σε σύγκρουση με τις αυστηρές μεθόδους που έχει διδαχθεί για τη γλώσσα.

Με αυτή τη διπλή ιδιότητα, θα σας μιλήσω, επομένως, σήμερα.

Το πρώτο που κοίταξα στο βιβλίο του Φοίβου ήταν η πρόθεσή του. Όπως την διατυπώνει στον πρόλογο της έκδοσης ο ίδιος: «Το Μίλα μου για γλώσσα είναι μια σύντομη επιστημονική εισαγωγή στη γλωσσολογία, χωρίς τη βαριά ακαδημαϊκή ενδυμασία». Ο βασικός του στόχος είναι να εκλαϊκεύσει διάφορες πτυχές της γλωσσικής επιστήμης ώστε να γίνουν κατανοητές στο ευρύ κοινό με έναν εύληπτο και μη βαρετό τρόπο. Από φιλολογική εμμονή, στράφηκα αμέσως στα περιεχόμενα και κοίταξα τους τίτλους των επιμέρους ενοτήτων. Διαβάζω: Λέξεις και Γραμματική, Γλωσσική Ανάπτυξη, Γλωσσικές ποικιλίες, Γλώσσα και Νόηση... Θα άφηνα το βιβλίο, αν, κατά το σεφερικό τρόπο, δεν έπεφτε το μάτι μου στους υπότιτλους των κεφαλαίων. Και δε διαψεύστηκα. Ποτέ δεν κρίνουμε κάτι από το περίβλημα. Έκτοτε το διάβασα μονορούφι. Κι εξηγούμαι.

Καταρχάς, το βιβλίο του Φοίβου Παναγιωτίδη απαντά στα πιο καίρια γλωσσολογικά ερωτήματα που βασανίζουν διαχρονικά όλους μας:

- Γιατί η γουόλμπιρι των Αβορίγιων της Αυστραλίας είναι ίσως η πιο σημαντική γλώσσα για την επιστήμη της γλωσσολογίας;
- Γιατί το πρώτο πράγμα που μαθαίνουμε είναι το τελευταίο που κατανοούμε;

- Γιατί πρέπει να παντρευόμαστε ετερόγλωσσους φυσικούς ομιλητές για το καλό των παιδιών μας;
- Είναι οι γλωσσολόγοι λάτρεις της αναρχίας;
- Γιατί δίνουμε τόση σημασία στα τούβλα και ξεχνάμε το σχέδιο;
- Ποια σχέση έχει ο Δαρβίνος με τη γλώσσα;
- Είναι η γλώσσα ζωντανός οργανισμός; Ένα ιδιότυπο φυτό ή ζώο;
- Πότε γεννιούνται οι γλώσσες, τι γράφει η ληξιαρχική πράξη τους και πότε πεθαίνουν;
- Υπάρχουν δανεικά κι αγύριστα;
- Τι συμβαίνει όταν μια γλώσσα αποκτά στρατό και στόλο;
- Ποια θα ήταν η «επίσημη γλώσσα» αν η επανάσταση ξεκινούσε από την Τραπεζούντα;
- Γιατί δεν ερωτευόμαστε υπό τους ήχους μιας σλοβακικής μπαλάντας;
- Πότε τα ρώσικα ακούγονται πιο γλυκά στα αυτιά μας;
- Στο μέλλον θα μιλάμε όλοι μόνο αγγλικά;
- Τι θα συνέβαινε αν οι σλαβομακεδόνες δεν ήταν απλοί άνθρωποι, ως επί το πλείστον αγροτοποιμένες, που επικοινωνούσαν κυρίως προφορικά στη γλωσσική τους ποικιλία;
- Θα φωτογραφιζόμασταν μπροστά σε δίγλωσσες πινακίδες στην Κομοτηνή με την ίδια χαρά όπως στην ωραία Βαρκελώνη;
- Είναι υπαρκτός ο κίνδυνος να μας υποτάξει ένα δυστοπικό οργουελικό καθεστώς περιορίζοντάς μας τις λέξεις;
- Ποιος είναι ο Christopher και τι μας μαθαίνει;
- Γιατί δεν είναι η γλώσσα απολύτως λογική;
- Στις πόσες λέξεις ορίζεται το θεμιτό όριο για να μη χαρακτηριστούμε λεξιπένητες;
- Γιατί είναι πολύτιμο να υποπίπτουμε σε όσα ευρέως θεωρούνται γλωσσικά λάθη;
- Γιατί η γλωσσολογία υπερασπίζεται την ποιητική του Καβάφη καλύτερα από τους φιλόλογους;
- Ποιο είναι το πιο τέλειο αλφάβητο του κόσμου;
- Γιατί οι γλωσσαμύντορες έχουν την ίδια μούρη;
- Ποια αξία έχει η ερώτηση «Ποιος θα πλύνει τα πιάτα»;
- Γιατί τελικά διδάσκονται αρχαία τα παιδιά μας;
- Πόσος Θουκυδίδης χρειάζεται για διαβάσουμε Παπαδιαμάντη από το πρωτότυπο;
- Γιατί η μητέρα του Φοίβου κατανοεί τον Βέλτσο καλύτερα από τον ίδιο;
- Πόσα κλισέ χωνεύουμε καθημερινά;

- Γιατί όλοι οι ευφημισμοί δεν είναι ιδεολογικά αθώοι;
- Πώς το ηγεμονικό κίνημα της πολιτικής ορθότητας νικήθηκε από τις αντωνυμίες;
- Πόσο προδότες είναι οι μεταφραστές;

Προφανώς, νομίζετε πως οι ερωτήσεις τίθενται χάριν παιδιάς. Κι όμως, αυτό είναι το ξεχωριστό στο βιβλίο «Μιλώ για τη γλώσσα». Ο Φοίβος αντλεί από την καθημερινότητα, δημιουργεί, επινοεί ένα λειτουργικό σώμα ερωτήσεων από την καθημερινότητα και κάνει την επιστήμη της γλωσσολογίας ένα παιχνίδι που ρέει και στο οποίο αφήνεσαι. Δεν είναι λίγο. Ξέρετε, πολλά βιβλία διατείνονται πως συνιστούν εκλαϊκευμένες προσεγγίσεις επιστημονικών ζητημάτων αλλά δεν υπηρετούν το σκοπό τους. Ο Φοίβος Παναγιωτίδης το επιτυγχάνει, κυρίως επειδή είναι κατ' ουσίαν ένας πολύ καλός δάσκαλος και δεν ξεχνά την παιδαγωγική αξία του παραδείγματος, της αναλογίας και της παραβολής.

Αυτό δεν αναιρεί πως είναι κι ένας εγκρατής επιστήμονας που κινείται με άνεση στα χωράφια όχι μόνο του αντικειμένου του, της γλωσσολογίας, αλλά και σε συναφή ή μη επιστημονικά πεδία. Κατορθώνει, λοιπόν, να μιλά για τα μείζονα θέματα της γλωσσικής επιστήμης και να μας εισάγει στα πιο δύσβατα μονοπάτια της γλωσσολογίας με τον πιο κατανοητό κι απτό τρόπο. Στο έργο του αναλύονται βασικές έννοιες της γλωσσολογίας, όπως η νοητική γραμματική, η γλωσσική ποικιλία, τα γλωσσικά χαρακτηριστικά, η μορφολογία, η φωνολογία, οι γλωσσικές αλλαγές, τα δάνεια, η κοινωνιογλωσσολογία, η εξωτερική κι εσωτερική γλώσσα, το περικείμενο, το επικοινωνιακό πλαίσιο, η σχέση γλώσσας και νόησης και πολλά άλλα. Το βιβλίο του αποτελεί έναν εισαγωγικό οδηγό για τον καθένα στην επιστήμη της γλωσσολογίας.

Επίσης, συγκρούεται με γλωσσικούς μύθους και ανατρέπει καθιερωμένες βεβαιότητες. Ενδεικτικά, αναφέρω κάποια ενδιαφέροντα πορίσματα:

- Η γλώσσα είναι στη φύση μας, δεν ταυτίζεται με την επικοινωνία και τη γραφή, προϋπάρχει της γραφής και εξελίσσεται διαρκώς παρά την κινδυνολογία για παραχάραξη
- Η γλωσσική κατάκτηση δεν είναι μια κλασική μάθηση
- Οι γλώσσες δεν υφίστανται αυθύπαρκτα, ανεξάρτητα από τους ομιλητές τους
- Δεν πρέπει να συγχέουμε το ύφος με τη γλώσσα

- Η γλωσσική αλλαγή δε συνιστά φθορά αλλά προσαρμογή σε νέα επικοινωνιακά δεδομένα
- Δεν υπάρχουν παλιές και νέες γλώσσες αλλά γλωσσικές παραδόσεις
- Οι γλωσσικές αλλαγές δε γίνονται ντετερμινιστικά
- Δεν υπάρχει μεγαλειώδης γλώσσα-η πολιτισμική της αξία καθορίζεται από τα κείμενα που έχουν γραφτεί σε αυτήν όχι από αυτήν καθαυτήν
- Τα δάνεια είναι μια πανάρχαια, διαχρονική, δημιουργική διαδικασία
- Το τι θεωρούμε γλώσσα και διάλεκτο προδιορίζεται από γεωπολιτικές παραμέτρους, την ιστορική δυναμική, τις κοινωνικές τάσεις
- Δεν υπάρχουν «μουσικές και βαριές γλώσσες»
- Η επικράτηση μιας lingua franca δεν έχει σχέση με ενδογλωσσικούς παράγοντες
- Είναι υπερβολική η κινδυνολογία για λεξιπενία, αλλοίωση, τη γλώσσα των νέων, το φόβο του νεολογισμού
- Ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα βασικό είναι και η κατοχύρωση γλωσσικών δικαιωμάτων, γιατί η αφοσίωση σε έναν τόπο περνά από την αποδοχή της γλώσσας του κάθε πολίτη
- Η γλωσσική ικανότητα είναι ανεξάρτητη από τη γενική νοημοσύνη
- Δεν υπάρχουν λογικές γλώσσες και γλώσσες με πιο αυστηρή σύνταξη
- Τα λάθη είναι σφάλματα γλωσσικής πραγμάτωσης

Ως φιλόλογος, χάρηκα το βιβλίο του Φοίβου γιατί προσφέρει στον αγωνιόντα εκπαιδευτικό ένα πολύτιμο και εύχρηστο εργαλείο να χειριστεί και να εξηγήσει στους μαθητές του σύνθετα γλωσσικά ζητήματα και να τον εισαγάγει στα βασικά αξιώματα της γλωσσολογίας, κυρίως όπου αυτό μπορεί να γίνει, για παράδειγμα στην Α Λυκείου και στο γλωσσικό μάθημα, όπου αναλύονται ανάλογα φαινόμενα. Επιπλέον, αποκατέστησε μέσα μου την αγάπη για τη γλωσσολογία.

Ως βιωματικός φορέας του λόγου, το χάρηκα πιο πολύ. Κι αναφέρω ένα περιστατικό για να γίνω πιο σαφής. Κάποια στιγμή δημιουργικής τυραννίας ήθελα να αποδώσω στιχουργικά τον τρόπο με τον οποίο ασφυκτιά το β ανάμεσα στην αλφαβητική νομοτέλεια του α και του γ. Έψαχνα την κατάλληλη λέξη που να τα εμπεριέχει σειριακά. Η λέξη «αβγό» δε βοηθούσε κι εκείνη που μου είχε κολλήσει κι απέδιδε ηχοποιητικά και εικονοποιητικά ό,τι είχα κατά νου ήταν η λέξη «κραυγή». Ο Φοίβος με το βιβλίο του με βοήθησε να απαλλάξω από τις

ενοχές του αυτό το β και να υπάρξει στη λέξη «κραβγή» αντί του ύψιλον. Τον ευχαριστώ.

Πάνω από όλα όμως, τελειώνοντας, θα ήθελα να επισημάνω πως το «Μίλα μου για γλώσσα» είναι ένα έντιμο βιβλίο. Πρόκειται για την ίδια τη γραπτή persona του Φοίβου, όπως τον ξέρουμε. Εκ πρώτης όψεως, αυστηρός, επίσημος, ακριβής, επιστημονικά έγκυρος και πίσω από αυτό παιγνιώδης, ανατρεπτικός, απλός και αυτοαναιρετικός. Και τα βιβλία που μιλούν για τους ανθρώπους που τα έγραψαν με ειλικρίνεια είναι, για μένα, εκτός από αυθεντικά, και τα πιο σημαντικά.